

Leeskring bibliotheek Rumst – 1 december 2014

Gerbrand Bakker

Boven is het stil

Amsterdam: Cossee, 2006.

264p.

De auteur

Gerbrand Bakker werd op 26 april 1962 geboren in de Wieringerwaard (NI) en bracht zijn jeugd door op een boerderij. “Wat was dat fijn, de verpletterende veiligheid van zo’n plek. Stro, hooi, koeien. God, wat zijn die beesten lekker warm als ze in de winter in de stal staan te dampen. En schapen, die zijn ook geweldig – al zijn ze ook sneu, vooral als ze omvallen.” (*Trouw* 4/5/07) Hij studeerde cultureel werk in Leeuwarden en Nederlandse taal- en letterkunde, specialisatie historische taalkunde, aan de Universiteit van Amsterdam. Bakker was van 1995 tot 2002 ondertitelvertaler. “Door het ondertitelen leerde ik schrappen en weglaten.” In juli 2006 voltooide hij in Alkmaar de opleiding tot hovenier, werk dat hij nu en dan nog doet. Daarnaast is hij schaatsinstructeur op de Jaap Edenbaan in Amsterdam en sinds september 2007 vaste columnist bij *De Groene Amsterdammer*. Hij woont -alleen- in Amsterdam. Bakker heeft een lichte vorm van Asperger.

Zijn kennis op het gebied van historische taalkunde gebruikte hij voor het maken van verklarende jeugdwoordenboeken. In 1999 verscheen zijn eerste jeugdroman *Perenbomen bloeien wit*, die vooral in Duitsland een groot succes werd.

In maart 2006 verscheen zijn literaire debuut *Boven is het stil* bij Uitgeverij Cossee. Voor dit boek ontving hij het Gouden Ezelsoor, de Debutantenprijs en de Boekdelenprijs 2008. Het boek werd genomineerd voor de AKO Literatuurprijs, de Anton Wachterprijs, de Libris Literatuur Prijs en een aantal buitenlandse prijzen. In juni 2010 werd *The Twin* (vertaald door David Colmer) de International IMPAC Dublin Literary Award toegekend wat een bedrag van € 75.000 opleverde voor de schrijver en een hele reeks nieuwe vertalingen. *Boven is het stil* is of wordt in een flink aantal talen vertaald, waaronder Engels, Duits, Frans, Italiaans, Chinees, Fins, Ests, Deens, Noors, Catalaans en Grieks. In februari 2009 verscheen *Ezel, schaap en tureluur*, een bundeling dierenteksten van zijn website en columns uit *De Groene Amsterdammer*, dit in het kader van het thema van de Boekenweek. *Juni* is zijn derde roman, verschenen in mei 2009. Deze roman is in het Duits vertaald en vertalingen in het Deens, Frans, Engels en Italiaans zullen volgen. In september 2010 verscheen *De Omweg*, een roman die niet langer het Noord-Hollandse landschap als decor heeft, maar Noord-Wales.

Bibliografie

- *Perenbomen bloeien wit* (1999) jeugdroman
- *Boven is het stil* (2006) (24e druk 2013)
- *Ezel, schaap en tureluur* (2009)
- *Juni* (2009) (5e druk 2011)
- *De Omweg* (2010) (5e druk 2012)
- *Populierensap. Een bomendagboek* (2011)
- *Gras, om languit op te liggen* (2011)

Het verhaal

Helmer van Wonderen is 55 jaar en woont alleen met zijn zieke vader op de boerderij. Ooit studeerde Helmer korte tijd Nederlandse letterkunde, maar na de dood van zijn tweelingbroer Henk, verplichtte zijn vader hem terug te keren naar het werk op de boerderij en Henks plaats in te nemen. Sindsdien zit hij onder de koeien en bepalen de seizoenen zijn leven zonder van zijn vader ooit één blijk van waardering ondervonden te hebben. Aan het begin van het boek 'doet hij zijn vader naar boven' in de hoop dat de man zo snel mogelijk sterft. Het is tijd voor zijn eigen leven, maar hoe begin je daar aan, hoe moet het anders? "Het is nu erna, ik leef meer dan hiervoor." (p.46) Zijn contacten zijn beperkt: buurvrouw Ada en haar twee zoontjes, de jonge melkrijder, de oude veehandelaar. Als Riet, de verloofde van zijn broer Henk, na 35 jaar terug contact opneemt is er even hoop op erkenning, maar zij praat enkel over haar eigen zorgen en vraagt hem haar onhandelbare zoon Henk tijdelijk in huis op te nemen. De aanwezigheid van de jongen doet hem deugd, maakt hem meer levend en confronteert hem met zichzelf. Als hij tenslotte Henk wegstuurt, zijn vader sterft en knecht Jaap terug opduikt, hakt hij een paar knopen door en lijkt een eigen toekomst binnen bereik.

Autobiografische elementen

Gerbrand Bakker woonde in zijn jeugd zelf op een boerderij. Hij was de derde in een gezin van zeven kinderen. Toen hij zeven jaar was verdronk zijn jongste broertje, net geen twee jaar oud, in een sloot. "Ik heb er een gigantisch schuldgevoel over, dat is ook zo bizar en nergens op gebaseerd. Maar blijkbaar ben ik bij ons degene geweest die de schuld op zich heeft genomen. Ik geloof dat het zo werkt, zeker in zo'n groot gezin; er is altijd wel iemand die alles probeert goed te maken. Zoals Helmer, die gezeglijk de koeien melkt totdat er een moment komt dat het klaar is."

Sinds kort weet hij dat hij "een beetje een asperger" is. "Dat zijn mensen die moeite hebben met contact, écht contact, en zich daarover schuldig voelen. Dat heeft zijn weerslag in mijn boeken, ook in *De omweg* gaan dingen langs elkaar heen. Er is een poging tot warmte en liefde, want dat zit er wel in, vind ik, en toch mislukt het altijd net.(...) En wat ik nu ook beseft: dat ik in mijn boeken een veel warmere, liefdevollere wereld probeer te scheppen. Omdat ik dat in mijn echte leven een beetje ontbeer." (interview met *De Volkskrant*, 2/10/2010)

Waardering van recensenten

"Gerbrand Bakker schildert het leven van Helmer. Hij doet dat op genadeloze wijze: niet met penseel op doek, maar met nagels op een schoolbord. Het leven van deze man, die zijn leven verspeeld heeft, doet de lezer pijn. [...] *Boven is het stil* is een oerklassiek, maar aangrijpend en mooi boek. Het bijtende begin, de subtiele charme van het midden en het voorzichtig-wrange einde - deze lezer heeft van cover tot cover van deze roman genoten." *Marc Cloostermans in De Standaard*, 15 december 2006

"Bakker probeert geen indruk te maken, zet geen borst op. De eenvoudige, bijna kale, heldere stijl van het boek is de grote kracht van dit goede debuut. [...] Het mooie aan *Boven is het Stil* is dat Bakker onderhuidse gevoelens niet expliciet beschrijft, hij laat veel on gezegd en ook dat maakt de roman sterk. Subtiliteit in plaats van uitleggerigheid". *Het Parool*, donderdag 13 april 2006

"Toch is de schoonheid van *Boven is het stil* vooral gelegen in de stijl. Bakker schrijft natuurlijke, droogkomische dialogen en weet zonder omhaal van woorden perfect de sfeer van een schaats-tocht op het meer, een ernstig gesprek aan de keukentafel of een wandeling door de wei op te roepen.(...) *Boven is het stil*, dat ook nog eens op een Avonden-achtige manier 'la tendre guerre' tussen een zoon en zijn oude vader tekent, is bepaald niet de slechtste titel om aan dat rijtje toe te voegen." *Pieter Steinz in NRC Handelsblad*, 28 juli 2006

Waardering van de leeskring

De reacties van de leden van de leeskring varieerden van 'schitterend' tot 'prachtig'. Hoewel het verhaal op zich simpel is, zit er toch een gelaagdheid in die de psychologie van de hoofdpersoon fijn weet te tekenen. Er mag dan weinig spectaculairs gebeuren, de

volgehouden spanning zorgt ervoor dat je blijft lezen. Vooral de stijl waarin het boek geschreven is werd zeer gewaardeerd, van de laconieke dialogen, de droge humor, tot de (vaak) korte zinnen die gelijk lopen aan het routineuze, non-communicatieve leven van de personages. Ook de natuurbeschrijvingen kregen een pluim, zelfs van mensen die zoiets meestal overslagen. Een topper in de leeslijst.

Opbouw

Het boek begint met een beklijvende openingszin die de tendens en de toon van het hele verhaal bepaalt: "Ik heb vader naar boven gedaan."

Opgebouwd in vier delen die elk hun eigen sfeer hebben.

Deel 1: p.7-69: Helmer doet zijn vader naar boven en richt het huis beneden opnieuw in. Hij zal het leven van zijn vader niet helpen te rekken, zijn geduld is op. Goede band met buurvrouw Ada en haar zoontjes. Riet stuurt hem na 35 jaar twee brieven.

Deel 2: p.73-191: Riet bezoekt hem en praat over Henk en haar droevig Brabants leven. Haar zoon Henk komt werken op de boerderij en dit zet het denken en voelen van Helmer in gang. Hij verdrinkt bijna onder een schaap in een sloot.

Deel 3: p.195-244: Henk heeft hem gered. Vader wil nu zelf snel dood, hij eet niet meer. Vader en zoon spreken zich tegenover elkaar uit. Henk moet vertrekken. Vader sterft. Helmer ontmoet Jaap, de vroegere knecht die hem wél zag staan destijds.

Deel 4: p.247-264: Helmer heeft zijn koeien verkocht. Hij is met Jaap in Denemarken, zijn beloofde land. Hij geniet, bloeit open, lijkt zich klaar te maken voor zijn eigen leven

Het boek eindigt met een open einde, het kan nu alle kanten uit met Helmer. Uit de laatste regels "Maar ik blijf rustig zitten. Ik ben alleen." spreekt eerder de constatering van een feit waar hij vrede mee heeft dan dat het een angstige blik op de toekomst zou zijn. "Boven is het stil vind ik helemaal geen triest boek. Zeker het einde, dat is een soort openbaring; hij komt los, hij gaat eindelijk léven." (*G. Bakker in De Volkskrant*)

Tijd

Het boek speelt tussen eind november 2002 en mei 2003. Het verloopt chronologisch maar met flashbacks die vooral reflecteren op de verdrinkingsdood van Henk en de nasleep daarvan en zijn band met knecht Jaap.

Grote en Kleine Meer bij Zuiderwoude in Waterland

Een ingepolderde 'braak' of wiel in Waterland

Plaats en ruimte

Het boek speelt zich af op een kleine boerderij in Waterland, een gemeente die het veenweidegebied ten noordoosten van Amsterdam omspant. In het boek wordt een ietwat nostalgisch, stil beeld van het platteland geschetst, nadelen lijken er niet aan te

zitten. In een interview verklaarde de schrijver: "Ik plaats het verhaal met opzet buiten de stad, omdat je dan veel ruis kwijt bent."

Perspectief en verteller

Het perspectief ligt bij de hoofdfiguur Helmer. Door zijn ogen horen en zien we de wereld die hem omringt.

Personages

Helmer van Wonderen is 55 jaar en heeft 35 jaar op de boerderij van zijn vader gewerkt. Dat was niet zijn keus, het gebeurde onder dwang van zijn vader én onder die van de omstandigheden. Hij heeft daarvoor nooit enige waardering gekregen, werd slechts als een knecht beschouwd, zelfs zijn verdriet over de dood van zijn tweelingbroer werd nooit erkend door zijn familie. Hij werd door iedereen 'over het hoofd gezien'. Hij was ook als jongeman al stil en terug getrokken van karakter, in tegenstelling tot zijn broer Henk, en dat is er niet op gebeterd in dit jarenlange stille routinebestaan. Helmer voelt zich eenzaam, wil wel contact maken met mensen, maar weet niet hoe dit aan te pakken. Hij heeft in het verleden ook weinig over zichzelf nagedacht, wat zou hem dat opleveren? Maar het is nu genoeg geweest, hij doet zijn vader naar boven om daar te sterven. Toch gaat het treiteren van zijn vader hem steeds minder af. Vooral als jonge Henk in huis is verzacht hij zijn aanpak en kunnen ze uiteindelijk toch ieder hun verwijten uiten. Helmer is homoseksueel, maar heeft dat nooit echt tot zichzelf laten doordringen in het verleden.

"Sommige lezers verwijten me dat die Helmer, die 35 jaar lang de koeien melkt waar zijn overleden broer dat had moeten doen, een lafbek is. Want hij had toch ook tegen die vader kunnen zeggen: 'Sodemieter op met je koeien'? Zo zit het niet, zeg ik dan, want die Helmer, die bijna zonder na te denken die koeien melkt, doet dat uit eerbetoon voor die dode broer. Hij richt als het ware een monument voor hem op. Nu we het erover hebben, besef ik dat ik dat ook doe, door te schrijven." (*De Volkskrant, 2/10/2010*)

De oude vader verwoestte het leven van zijn zoon door hem op te eisen voor het werk op de boerderij zonder hem ooit als een mens te zien of waardering uit te spreken. Henk was vaders jongen, Helmer was slechts tweede keus. Kort voor zijn dood zegt hij zijn zoon dat hij het begrijpt. Wat is de geschiedenis van de vader?

Ada de buurvrouw is een jonge moeder in een niet bijster gelukkig huwelijk. Zij lijkt wel wat te zien in Helmer, bespioneert hem met de verrekijker, is zenuwachtig en nieuwsgierig over het bezoek van Riet, maar roddelt ook over de aanwezigheid van jonge Henk op de boerderij.

Riet, Henks verloofde is ook een slachtoffer van wat gebeurde. Zij verloor Henk en werd door de vader voor altijd weggestuurd. Haar leven veranderde volkomen en ze is ongelukkig in Brabant. Helmer verdenkt haar ervan op een relatie met hem te azen, maar ook zij ziet hem niet als een individu die een groot verlies leed met de dood van Henk.

Henk, de zoon van Riet is een jongen die zijn weg nog niet gevonden heeft, die ook weinig initiatief toont, maar die wel terecht zal komen. Hij praat en stelt Henk vragen.

Thema

"al die boeken van mij gaan over noncommunicatie." (*Volkskrant, 2/10/2010*)

De eenzaamheid van Helmer is het centrale thema. 35 jaar geleden werd zijn leven opgeëist omdat hij de broer was van Henk. 'Helmer' wordt door iedereen vergeten, door zijn vader, door Riet, door hemzelf. "Ik heb mijn halve leven nergens aan gedacht. Ik heb mijn kop onder de koeien gestoken, elke dag weer." (p.74) De warmte van de koeienflanken is de enige warmte van een levend wezen waaraan hij zich kan laven. "Hier is het veilig en beschermd, mijn hoofd beweegt mee op de ademhaling van de koeien. Maar leeg is het ook." (p.104)

Helmer zoekt contact en geborgenheid, in zijn lange leven heeft hij dat alleen bij knecht Jaap gevonden. "Thuis, dacht ik" p.157

Zie fragment op p. 114: "Het is halfelf in de ochtend... Heb niemand om tegenaan te kruipen."

Motieven

Tweelingen: 2 ezels, 2 broertjes, 2 kanovaarders

Dieren en natuur: Koeien, schapen, ezels, vogels, wilgen, de es, het weer, het landschap
Bonte kraai: aanzegger van de dood van de vader

Water: Douchen, verdrinken, regen, mist, ijs, sneeuw "Water is goed, het spoelt van alles weg (vuil, oude huid, jaren), in water ben je zonder gewicht, water maakt roekeloos en leeftijdloos." p.186)

Homosexualiteit: de jonge melkrijder, jonge Henk, Jaap

Denemarken: metafoor voor vrijheid en een nieuw leven

Stijl

Er staat geen overbodig woord in het boek, het lijkt geschreven in een laconieke karige taal waarin bijvoeglijke naamwoorden nagenoeg ontbreken, een 'minimal language' die de taalarme omgeving oproept van de hoofdrolspelers, hun non-communicatieve samenleven in stilte. "Ik zet het hek open, loop naar de stal, draai daar het hek open en loop langzaam terug naar het ezeland." (p.185) De kaalheid en het doodgewone van dit proza verbergt een schreeuw om hulp in zich en creëert een sfeer van verlangen naar geborgenheid en contact, precies waar het hier om gaat. Het isolement van Helmer spreekt uit de gehanteerde taal.

Bakker heeft ook een scherp oog voor de compositie van zijn verhaal en onmisbare details die de verhoudingen scherp stellen. De droogkomische dialogen en filosofische oneliners houden de lezer alert. De verhouding tussen vader en zoon en de verwerking van de traumatische verdrinkingsdood van zijn tweelingbroer in 1967 houden een dramatische spanningsboog vast doorheen het boek.

Titel

De titel 'Boven is het stil' verwijst naar vader die boven ligt te sterven. Beneden probeert Helmer zijn uitgesteld leven alsnog op te nemen. Er heerst over het algemeen veel stilte in dit boek.

Genre

Psychologische roman.

Bewerkingen

Het boek is in het voorjaar van 2009 als toneelstuk te zien geweest bij Het Vervolg te Maastricht en is inmiddels verfilmd door de Nederlandse filmregisseuse Nanouk Leopold. <https://www.pathe.nl/film/16961/boven-is-het-stil> = trailer film

Meer info

<http://www.gerbrandsdingetje.nl/> = blog van Gerbrand Bakker

Therapie is geweldig/ interview met Nicoline Baartman in De Volkskrant van 2 oktober 2010

Discussievragen

- Wat vond je van de eerste zin van dit boek?
- Wat vindt je van het personage van Helmer? Kreeg je er een band mee?
- Voor wat staan die ezels?
- De rol van de kanovaarders die langs de boerderij varen?

- Waarom stopt Helmer zonder protest zijn studie en begint hij te werken op de boerderij?
- Helmer en jonge Henk: Wat verandert er voor Helmer als die jongen bij hem komt wonen?
- Er hangt van begin tot einde een sluier van homoseksualiteit over dit boek. Slechts uit korte observaties en gedachten van Helmer kun je opmaken dat hij homoseksueel is, voorlopig latent. Waarom speelt dit geen belangrijker rol in het boek?
- Komen we eigenlijk iets te weten over het leven en de geschiedenis van de andere personages: de vader, Ada, Riet... Waarom niet? Vermoed je dat sommige van die karakters eigenlijk anders zijn dan Helmer ze schetst?
- Wat typeert de stijl waarin het boek geschreven is? Waardeerde je dit of niet? Ben je het er mee eens dat het bijdraagt tot de thematiek van het boek?
- Wie heeft *De avonden* van Gerard Reve gelezen? Zie je een verband in thematiek?
- In hoeverre wachten we op de dood (of het vertrek) van anderen om ons eigen leven te lijden? In hoeverre is het belangrijk dat anderen ons aanvaarden, ons zien voor wat we zijn?
- Hoe interpreteer je de laatste zin van het boek? Positief? Negatief?